

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

КОБЗАР ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 821.112.2(436)+82-2253ойфер

**САТИРА ЯК СПОСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДІЙНОСТІ У
ТВОРЧОСТІ ЮРИ ЗОЙФЕРА**

Спеціальність 10.01.04 — література зарубіжних країн

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі світової літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук
ВОЛОЩУК Євгенія Валентинівна,
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили,
професор кафедри
романо-германської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
РИХЛО Петро Васильович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
професор кафедри зарубіжної літератури
та теорії літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
ОРЛОВА Марина Олександрівна,
Черкаський державний технологічний
університет,
доцент кафедри романо-германської філології
та перекладу.

Захист відбудеться “14” березня 2017 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий “10” лютого 2017 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Г. М. Нога

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Юра Зойфер (1912–1939) є одним із видатних представників австрійської літератури 30-х років ХХ ст. Незважаючи на порівняно невеликий творчий доробок (оприлюднені на сьогодні рукописи письменника обіймають чотири томи німецькою мовою: «Драматургія», «Проза», «Лірика», «Листування»), він зробив значний внесок у розвиток мистецького життя Австрії. Значущість дослідження цього письменника в Україні визначається ще й фактом його біографічного зв'язку з нашою країною: Ю. Зойфер народився 1912 р. у Харкові в родині відомого підприємця єврейського походження Володимира Зойфера, і саме тут, у Харкові, минуло його раннє дитинство. Соціально-політичні потрясіння, зумовлені більшовицькою революцією, змусили родину Зойферів залишити Харків. Новою батьківщиною для Ю. Зойфера стала Австрія періоду австрофашизму, де й розгорнувся талант митця. Сатирична спрямованість його творчості була спричинена розчаруванням в ідеалах соціальної справедливості, свободи та рівності, що є характерним для письменників політично заангажованої австрійської літератури зазначеного періоду. Яскравою рисою художнього мислення Ю. Зойфера є сатира, яка охоплює широкий тематичний спектр (від політичної критики з виразним «лівим» забарвленням до постановки екзистенційних питань життя європейця міжвоєнної доби), спирається на здобутки культурної традиції й мистецького авангарду, набуває найрізноманітніших форм у творах різних жанрів та родів і загалом є одним із визначальних способів конструювання художньої реальності в його творах.

Літературна спадщина Ю. Зойфера нині перебуває в центрі уваги зарубіжних дослідників, зокрема Ш. Айхгорна, І. Алексєєвої, Г. Арльта, К. О. Арнтцена, Г. Бадії, О. Белобратова, У. Бірбаумера, М. Бюргер, А. Веста, Г. Гройля, Ю. Гаслінгер, Р. Гіпена, Ю. Доля, Г. Доровіна, Ф. Екерле, М. Йохадара, Ф. Камбі, Ф. Крайсслера, Е. Кісса, А. Кунне, Т. Ліхмана, П. Марбое, М. Майстер, І. Райснер, В. Рьослера, А. Скініни, Е. Спедікато, Г. К. Штокера, К. Торп, Г. Шайта, Г. Яркі та ін. За часів незалежності України творчість цього письменника, доти здебільшого замовчувана, неодноразово ставала предметом дослідження в розвідках вітчизняних вчених, зокрема А. Науменка, який розглядав її у своїй докторській дисертації, а також П. Рихла, котрому належать переклади деяких зойферівських творів, коментарі до них та літературно-критичні презентації. 2012 рік, що ознаменувався появою нового тому перекладів Ю. Зойфера, підготовленого П. Рихлом, та захистом першої в Україні кандидатської дисертації О. Лучика, присвяченої творчості Ю. Зойфера («Художні особливості драматургії Ю. Зойфера в контексті австрійської літератури міжвоєнного часу»), засвідчив потужне входження спадщини цього австрійського письменника до наукового й читацького обігу.

Деякі розвідки присвячено безпосередньо дослідженню сатири у творчості Ю. Зойфера: так, форми комічного у прозі письменника розглядає О. Белобратов, а окремі аспекти сатиричної стихії ставали предметом аналізу у працях Г. Яркі. Однак у літературознавстві бракує цілісного осмислення цієї проблеми, хоча саме сатира є засадничим складником зойферівської творчості.

Актуальність обраної теми визначається, по-перше, новим ракурсом аналізу творчості Ю. Зойфера й застосуванням комплексу методів, що відповідають сучасному стану розвитку літературознавства, і, по-друге, важливою соціально-культурною роллю літературної спадщини письменника для України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у відділі світової літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України в межах планової науково-дослідної теми «Історія в літературі – література в історії: історичний дискурс в зарубіжних літературах ХІХ–ХХ ст.». (номер державної реєстрації 0114U004467). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 4 від 9 квітня 2013 року) та на засіданні Бюро наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 2 від 12 листопада 2015 року).

Метою дисертації є окреслення поетологічних та ідеологічних функцій сатири Ю. Зойфера в розмаїтті її виявів у творах різних родів та жанрів (ліриці, прозі, драматургії, публіцистиці), у сукупності її видозмін у рамках усієї творчої біографії письменника.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити історико-культурні (австрійський, німецькомовний, європейський міжвоєнний) контексти сатири Ю. Зойфера, виявити її зв'язки з національною та європейською традицією сміхової культури, а також своєрідність на тлі цієї традиції;
- висвітлити культурні, політичні, літературні, театральні й інші чинники та джерела формування зойферівської сатири; простежити впливи політичного й естетичного авангарду 20–30-х рр. ХХ ст. на становлення сатиричної думки письменника;
- розкрити специфіку використання сатири як інструменту соціальної критики та політично-пропагандистської практики у прозі та публіцистиці Ю. Зойфера;
- проаналізувати прийоми сатиричного моделювання гротескно-фантазмагоричного світу в малих драматичних творах та «повноформатних» драмах Ю. Зойфера;
- розглянути основні форми вияву сатири в ліричному доробку письменника;
- простежити розвиток сатиричних засобів упродовж усієї творчої біографії письменника.

Об'єктом дослідження є драми, поезії, оповідання, незавершений роман «Так помирала партія» («So starb eine Partei») (1937 р.), одноактні п'єси, публіцистичні твори, а також листи та літературно-критичні статті Ю. Зойфера.

Предметом дослідження є засоби, форми та функції сатири у творчості Ю. Зойфера.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені питанням історії німецькомовної літератури першої половини ХХ ст. (Є. Волощук, П. Гай, Г. Е. Гольтхузен, Д. Затонський,

К. Маґріс, К. Е. Шорске та ін.), різним аспектам комічного (Г. Арнтцен, М. Бахтін, Й. Бруммак, У. Гайєр, Л. Гилхамет, Е. Джонсон, Р. Еліот, Б. Мейєр-Зікендік, Г. П. Мустер, В. Пропп, Л. Фейнберг, К. Фльогель та ін.), а також центральним проблемам герменевтики та ідеологічної критики (Т. В. Адорно, В. Беньямін, Г.-Г. Гадамер, Т. Іглтон, Г. Лукач, Ф. Шлейєрмахер).

Відповідно до поставлених завдань у дисертації застосовано герменевтичний, структуралістський, культурно-історичний та біографічний **методи** аналізу літературного тексту.

Наукова новизна дослідження. У дисертації вперше здійснено комплексний аналіз творчого доробку Ю. Зойфера з погляду виявлення в ньому засобів, форм та функцій сатиричної репрезентації художньої дійсності. У вітчизняній науці ця дисертація є першою монографічною працею, де представлено літературознавчу інтерпретацію творів австрійського сатирика.

Практичне значення дослідження полягає у введенні в український науковий дискурс усіх жанрових аспектів творчості Ю. Зойфера. Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення творчості письменника у процесі розробки спецкурсів із німецькомовної літератури ХХ ст., а також при підготовці лекційних матеріалів для викладання курсу зарубіжної літератури ХХ ст., у науково-пошуковій роботі студентів, магістрантів та аспірантів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація та опубліковані за її матеріалами статті написані авторкою самостійно. Системний аналіз прозової, публіцистичної, драматичної та ліричної творчості Ю. Зойфера з погляду виявлення в них елементів сатири в українському літературознавстві здійснено вперше.

Апробація результатів дослідження відбувалася на аспірантських семінарах, конференціях молодих учених та в літній школі (Судак, 2013), організованих Центром германістики при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН, колоквиумах для аспірантів (Житомир, 2014, 2015, 2016), а також під час стажувань дисертантки в Інституті германської та нідерландської філології Вільного університету Берліна (2013, 2014, 2015, 2016). Основні положення й результати дослідження були представлені на таких наукових заходах: XII Міжнародній науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2012), V Брехтівських Читаннях – Міжнародній науковій конференції «Сприйняття мистецтва й мистецтво сприймання: мистецька практика й теорія Б. Брехта в багатовимірності рецепції» (Житомир, 2013), Всеукраїнській науковій конференції «Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій» (Київ, 2013), Міжнародній науковій конференції «На межі фікційності» (Київ, 2013), VIII Міжнародних Чичерінських читаннях «Світова література у літературознавчому дискурсі ХХІ ст.» (Львів, 2013), Міжнародному симпозиумі «Влада у словах» (Відень, 2013), XII Міжнародній науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2014), III Всеукраїнській конференції германістів з міжнародною участю «Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика» (Харків, 2014), Міжнародному симпозиумі «Нові люди, нові світи – метафори у творчості Юри Зойфера чи в перекладах та постановках» (Відень, 2014), XI Міжнародній поетологічній

конференції «Біографія як текст» (Чернівці, 2014), Міжнародній науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2014), Всеукраїнській науковій конференції «Література в контексті культури» (Дніпропетровськ, 2015), XV науковій конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2016), Всеукраїнській науковій конференції «Література в контексті культури» (Дніпро, 2016).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 15 публікаціях, 5 із яких надруковано в наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні (Австрія).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (292 позиції). Загальний обсяг дисертації – 197 сторінок, основного тексту – 170 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** окреслено загальну проблематику дисертації, обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету й основні завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет, з'ясовано наукову новизну та практичну цінність, представлено теоретико-методологічну основу роботи, показано рівень апробації здобутих результатів та описано структуру дисертації.

Перший розділ «Теоретичні засади вивчення творчості Юри Зойфера», який складається з двох підрозділів, присвячено аналізу корпусу текстів зарубіжного, передовсім німецькомовного, та вітчизняного літературознавства з метою окреслення стану дослідженості творчості Ю. Зойфера, висвітлення актуальності цієї роботи, обґрунтування методологічних основ дослідження, а також визначення поняття сатири, що є стрижневою категорією дисертації.

У **підрозділі 1.1. «Рецепція творчості Юри Зойфера у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві»** розглянуто феномен творчості Ю. Зойфера, представлено основні вектори зарубіжних досліджень доробку письменника та стан його опрацювання в українській германістиці. Вивченню зойферівського гумору присвячені студії Г. Арльта, О. Белобратова, М. Бюргер, Ю. Доля, Г. Доровіна, Ф. Камбі, Е. Кісса, Ф. Крайсслера, Т. Ліхтмана, А. Скініни, Е. Спедікато, Г. К. Стокера, Г. Яркі; розвідки про вплив народного театру і творчості Й. Н. Нестроя, Ф. Раймунда та К. Крауса на мистецтво молодого драматурга належать А. Весту, К. Вірер, Ю. Долю, Ф. Екерле, Ф. Камбі, Г. Ярці; дослідженням труднощів перекладу творів Ю. Зойфера займалися Г. Бадія й Т. Ліхтман; діяльність Ю. Зойфера як літературного критика була схарактеризована Ю. Додем та К. Троупом; драматичні твори Ю. Зойфера та їхній зв'язок з естетикою кабаре аналізували Ш. Айхорн, І. Алексеєва, Г. Арльт, К. О. Арнтцен, У. Бірбамер, Г. Гайнц, Ю. Гаслінгер, Р. Гіпен, Ю. Доль, М. Йохадар, М. Майстер, В. Рьослер, І. Райснер, Г. Яркі; поняття фікційності та утопії перебували у фокусі досліджень А. Кунне, А. Скініни, Г. Шайта та Г. Яркі.

Особливу увагу в підрозділі приділено аналізу літературознавчих студій, у яких розглядаються специфіка та функції елемента комічного у творчості

Ю. Зойфера. Зойферівський гумор є суголосним комізму розчарування, «гуморові вішальника» (нім. Galgenhumor) (Ф. Крайслер), здатному досягати потрібного ефекту завдяки грі слів, римуванню, яке поєднує непоєднуване, іронічним розривом звичного ходу думок, прийому апосіопези тощо (А. Скініна, Г. Ярکا). Він побудований на специфічній грі гегелівських категорій ідентичного й неідентичного (Е. Кісс). Сміхове начало у творах Ю. Зойфера є протиотрутою проти розчарування (Г. Доровін); при цьому сміх функціонує одночасно як політична зброя та як естетичний засіб (А. Скініна). Комічне у п'єсах набуває таких форм вираження, як жарт, вербальний гумор, гротеск із мовно-філософським підтекстом й абсурдистський чорний гумор (Т. Ліхтманн). Спираючись на традицію віденської народної комедії кінця XVIII – початку XIX ст., австрійський письменник вдається до ексцентричних ескапад та незвичного протиставлення ситуацій, осіб і манер мовлення. Зойферівський гумор є засобом дезілюзювання; поєднуючись із фікційними та магічними елементами, він сприяє переконливій репрезентації дійсності на сцені (Ф. Камбі). У прозі комічне постає у формі гротеску чи різкої іронії (О. Белобратов, Ф. Камбі, А. Скініна). У зарубіжному зойферознавстві також виокремлюється така особлива форма комічного, як сатиричний гумор (Е. Спедікато).

У підрозділі 1.2. «Теоретичні та методологічні основи дослідження» висвітлено теоретико-літературні підвалини дисертації. Сатира трактується в ньому як літературний прийом, головною метою якого є репрезентація дійсності як певного відхилення від норми. Сатирична манера письма ґрунтується на трьох основоположних принципах, за наявності яких сатиричний ефект вважають досягнутим: принципу контрасту норми та антинорми, принципу заперечення автором права об'єкта сатиричного висміювання на існування та принципу часткової фікціоналізації об'єкта сатири, що, втім, не заважає реципієнтові розпізнавати, про кого або про що йдеться. Вищенаведена дефініція, власне, й визначає специфіку аналізу літературної спадщини Ю. Зойфера в подальших розділах. У підрозділі обґрунтовано також вибір методів дослідження. Так, із метою виявлення психосоціальної реальності сатирика в дисертації використаний біографічний метод. За допомогою структуралістського методу аналізу докладно розглядається функціонування мови у творах Зойфера з акцентом на відношеннях еквівалентності та структурних відношеннях. Зокрема в першому випадку показано, що сатиричний ефект, створений австрійським письменником, ґрунтується насамперед на багатозначності лексем (семантичний рівень еквівалентності), їхній співзвучності (фонетичний рівень) та ін., а у другому – на прикладі повноформатних п'єс та роману-фрагмента «Так помирала партія» аналізуються сатиричні ефекти, пов'язані з такими нарративними особливостями, як умисна нетотожність ауторіально-акторіального оповідача й автора твору, а також імпліцитного адресата та реального реципієнта. Поза тим, звернення до структуралістського аналізу дає змогу простежити трансформацію жанрової системи Ю. Зойфера в усій його творчості. Герменевтичний метод, а саме елементи філософської герменевтики Г.-Г. Гадамера (реконструкція горизонту сподівань), філологічної герменевтики Ф. Шлейєрмахера (інтерпретація граматичних – з метою з'ясування поетологічного інструментарію –

та психологічних – аналіз біографічних даних, реконструкція історико-культурного контексту – маркерів) й герменевтичного інтенціоналізму (як гіпотетичного, що допомагає реконструювати можливі інтенції, детерміновані біографічними обставинами та історико-культурним контекстом доби, так і актуального, спрямованого на виявлення тих намірів письменника, котрі закарбувалися в його листах і теоретичних працях), є основним у цьому дослідженні. Для аналізу окремих аспектів теми, зокрема з метою визначення основних ідеологічних впливів у сатиричних літературних текстах письменника, також використовуються елементи історико-культурного методу дослідження (огляд культурно-історичного контексту, у якому сформувалися світоглядні орієнтири Ю. Зойфера) та ідеологічної критики (Т. В. Адорно, В. Бенямін, Т. Іглтон, Г. Лукач).

У другому розділі «Специфіка формування зойферівської сатири» досліджено літературний, мистецький, історико-культурний та політичний контексти сатиричного письма митця. З-поміж цих контекстів найбільшу увагу приділено німецькомовній сатиричній традиції та впливам письменників міжвоєнних десятиліть на становлення Юри Зойфера як сатирика.

У підрозділі 2.1. «Творчість Юри Зойфера в контексті німецькомовної сатири міжвоєнного двадцятиліття» висвітлено питання антифашистської сатири, а також окреслено основні точки дотику способів сатиричної репрезентації дійсності у творчості Ю. Зойфера та митців міжвоєнної доби. Різновидом сатиричної літератури цього періоду була сатира, що дістала назву *антифашистської*, оскільки своєю основну мету її творці вбачали у протистоянні фашистським настроям загалом та правлячій націонал-соціалістичній верхівці на чолі з А. Гітлером зокрема. Антифашистська сатира Ю. Зойфера є унікальним синтезом різних традицій, а його творчий доробок займає чільне місце в контексті німецькомовної сатири міжвоєнного часу, про що свідчать численні перегуки з творчістю класиків сатири Ваймарської республіки. Сатиричний ефект у ліричному доробку Ю. Зойфера ґрунтується на пародіюванні, можливості застосування якого демонструє, зокрема, лірика Е. Кестнера. Іронічність публіцистики, тонкий гумор малої прози автора є дотичними до творчості майстра парадоксу К. Тухольського. Митців споріднює використання схожих стилістичних засобів (каламбури, абсурдні й парадоксальні примітки), тематика творів (пацифізм, антифашизм, критика політичних реалій Німеччини та Австрії, капіталізму, монополії, безробіття тощо) та їхня жанрова специфіка. Про інтерес Ю. Зойфера до творчості свого сучасника свідчить і переробка ним п'єси К. Тухольського та В. Газенклевера «Христофор Колумб, або Відкриття Америки». Театр Ю. Зойфера також позначений впливом епічного театру Б. Брехта (введення ліричних відступів, зонгів, авторських коментарів тощо, застосування ефекту одивнення, поєднання соціально-політичного й морально-філософського аспектів).

У підрозділі 2.2. «Австрійська сатирично-гротескна традиція у творчості Юри Зойфера» виявлено основні поетикальні прийоми, запозичені австрійським сатириком з арсеналу Віденської народної драми, а також проведено паралелі з політичною сатирою К. Крауса. У 30-ті роки ХХ століття помітним є розквіт літературно-політичного кабаре як реакції на актуальні суспільно-політичні процеси

(кабаре «Der liebe Augustin», «Literatur am Naschmarkt», «Stachelbeere» та «ABC»). Унаслідок авангардистських експериментів народилася нова форма театрального мистецтва малої сцени й кабаре – так звана «міттельштюк» (нім. *Mittelstück* – п'єса суспільно-політичної тематики тривалістю в середньому не більше п'ятдесяти хвилин). У жанрі «міттельштюк» працював і Ю. Зойфер. У своїй драматургії він синтезував елементи віденської народної комедії та техніки сучасного йому політичного кабаре, основними складниками якого були спонтанність, експромт і місцевий колорит. Й. Н. Нестрой як найяскравіший представник віденської народної комедії мав значний вплив на сатиру Ю. Зойфера – як у тематичному, так і у стилістичному аспектах. До основних методів сатиричного зображення, характерних для віденської народної комедії та використовуваних у драматичній творчості Ю. Зойфера, належать застосування елементів фантастики, діалектика мовних рівнів, наявність протагоніста-аутсайдера та мультимедійність (уведення в літературний текст елементів інших мистецтв, передусім музичного – пісень, зонгів, шансону). Не меншою мірою на становлення Ю. Зойфера як письменника-сатирика вплинув К. Краус, який у своїй творчості поєднував сатиричні засоби демаскування та суспільно-політичну критику. Обидва сатирики будують свої твори переважно на літературних алюзіях, ремінісценціях, самоцитванні (повторення певних фраз акцентує увагу читача на тих чи тих пасажах або аспектах твору), аналогіях з історичними чи міфологічними фактами, постатями й подіями.

У підрозділі 2.3. «Вплив естетики авангарду на сатиричне письмо Юри Зойфера» виявлено впливи політичного й естетичного авангарду, що сформували світоглядні орієнтири письменника та знайшли своє відображення в його театральному доробку й літературно-критичних есеях. Хоча творчість Ю. Зойфера не вписується в часові рамки розквіту авангардистського мистецтва в німецькомовному просторі, що сягнуло свого апогею у творчих пошуках експресіоністів (перше двадцятиліття ХХ століття), естетика авангарду великою мірою вплинула на доробок письменника. Однією із найбільш промовистих ознак цього впливу є наявність у творах Зойфера прагматичного виміру, що свідчить про прагнення автора змінювати свою публіку, викликаючи в неї сильні почуття й емоції – страх, шок, сміх тощо – у поєднанні з рефлексією. Художній текст письменник використовує для досягнення перлокутивного ефекту – реакції, що має зацікавити читача сучасними автору політичними подіями.

Загалом можна стверджувати, що у своїй творчості Ю. Зойфер виявляє домінантні ознаки автора-авангардиста, до яких, на думку німецького літературознавця М. Гардта, належать іпостасі провидця, агітатора та пропагандиста. У літературних есеях австрійський автор розвиває ідеї тенденційної сцени, яка поєднує розважальність (нім. *Unterhaltung*) та спонуки до критичного мислення. Авангардистські експерименти Зойфера також були реалізовані в жанрі антиутопії, зокрема в апокаліптичній трилогії, що синтезує суспільно-політичну критику, пропаганду, гумор та філософський підтекст. Політична заангажованість письменника, членство у СДРПА відобразилися в австромарксистських ідеях та перетворили його сатиричний театр на інструмент пропаганди й активної політичної боротьби. Водночас прихильність до культурної та літературної традиції вирізняє

Ю. Зойфера з-поміж інших апологетів естетики авангарду й доводить суголосність його творчості модерністським тенденціям.

У третьому розділі «Сатира як інструмент аналізу суспільного життя й політична трибуна у прозі та публіцистиці Юри Зойфера» на широкому художньому та публіцистичному матеріалі досліджено основні об'єкти зойферівської сатири, тактики й форми сатиричного висміювання.

У підрозділі 3.1. «Особливості використання сатири в художній прозі письменника» висвітлено засоби використання сатири як інструменту соціальної критики та пропагандистської практики у прозовій творчості Ю. Зойфера. Художня творчість Зойфера-прозаїка репрезентована романом-фрагментом «Так помирала партія», а також оповіданнями «Погляд у майбутнє» («Ausblick in die Zukunft»), «Інтерв'ю» («Interview») та «Чари рулетки – зі спогадів одного віденського службовця» («Zauber der Roulette. Aus den Memorien eines Wiener Privatbeamten»). Центральне місце в цьому корпусі текстів посідає opus magnum Ю. Зойфера – роман-фрагмент «Так помирала партія». У ньому письменник уперше в літературній практиці обрав протагоністом свого твору партію (СДРПА) та представив її в антропоморфному світлі. Вибір головного героя монументального твору, а також особисте прихильне ставлення письменника до партії стали визначальними чинниками формування специфіки сатиричної репрезентації в романі. Сатиричного ефекту Ю. Зойфер досягає завдяки контрасту норми й антинорми, що реалізується як через дисонанс індивідуального світосприйняття героя і його суспільної ролі, так і через розбіжність між колективними діями та реальними ідеологемами. У першому випадку об'єктом сатиричної критики стає світосприйняття членів партії, брак революційного духу та прагнення змінити реальність – ознаки, типові для повоєнної генерації. Пасивність, сприйняття партії як осередку, куди можна втекти від хаотичної, ворожої дійсності та власної екзистенції, нерідко також аполітичність дійових осіб контрастують з реальними функціями членів соціал-демократичної партії, яка на той період потребувала реформування та активізації в діях своїх представників. У другому випадку сатиричному осміянню піддаються стагнація, ритуалізація, метафізичність та автоматизм партійної машинерії, що зумовлюють її невідворотну деградацію й загибель. У репрезентації колективної свідомості партійного апарату автор обирає сатиричний модус, який тяжіє до карикатури. Карикатурність впливає насамперед із метафізичності колективного мислення, у координатах якого партія постає як незмінна структура. Варто відзначити, що, іронічно відтворюючи метафізичні поняття й категорії, Ю. Зойфер критикує не лише партійний організм, а й ідеї та ідеологію Модерну, які покликали його до життя, свою епоху, пронизану неоміфологічними настроями, котрі відвертають увагу від практик всепоглинаючого капіталізму. Неухильне дотримання постулатів, панічний страх перед усім новим та патетичну риторичку, характерні для партійної верхівки, письменник протиставляє реальній необхідності в кардинальній зміні векторів партійної активності. Основну причину неспроможності партії адекватно реагувати на виклики сьогодення Зойфер убачає у «старінні» партійної структури, що лейтмотивом проходить крізь увесь художній твір.

У малій прозі австрійського автора сатира набуває гумористично-іронічного забарвлення, зокрема завдяки зверненню до технік «сміху крізь сльози». Тематичний спектр сатиричного висміювання охоплює критику дрібної буржуазії, її аполітичності й недостатньої ангажованості, а також діяльності австрофашистського уряду, фашистської й націонал-соціалістської пропаганди в мас-медіа.

У підрозділі 3.2. «Сатирична палітра публіцистики Юри Зойфера» розкрито специфіку сатиричного інструментарію в публіцистичній практиці письменника. Саме завдяки журналістській діяльності в редакції газети «Арбайтер Цайтунг» літераторський талант двадцятилітнього активіста Ю. Зойфера вперше помітила широка читацька публіка. Жанрова палітра його публіцистики представлена репортажами-передбаченнями з Німеччини 1932 року, нарисами віденського життя в період остаточного встановлення диктатури австрофашизму (1935–1937 рр.), фейлетонами, шкіцами з життя пролетаріату та коментарями, що в гумористичній формі осмислюють політичні катаклізми 30-х років ХХ ст. Читке відмежування художньої прози від публіцистики в цьому разі видається непродуктивним, оскільки весь прозовий доробок письменника є унікальним синтезом художнього, публіцистичного й розмовного стилів, що належить до характерних ознак ідіостилю Ю. Зойфера.

Художній прозі й політичній публіцистиці сатирика притаманна експліцитна репрезентація світоглядної позиції автора, його соціально-політичного ангажементу та критичної оцінки актуальних подій. Репортажі з Німеччини й Відня, фейлетони й іронічні коментарі висвітлюють негативні соціальні феномени в Австрії міжвоєнного періоду та критикують політичні системи, що склалися в Австрії й Німеччині. Використання стилістично забарвленої лексики, розмовної мови та їхня контамінація з політичною термінологією створює сатиричну експресію. Особливим стилістичним прийомом, що використовується для репрезентації естетичного та ідейного кредо письменника в іронічних коментарях, є наведення цитат із політичного дискурсу прихильників націонал-соціалізму і їхнє художнє обігравання.

У четвертому розділі «Прийоми сатиричного моделювання гротескно-фантазмагоричного світу в театрі та ліриці Юри Зойфера» виявлено специфіку сатири в малих драматичних формах, у повноформатних п'єсах, а також у ліриці письменника.

У підрозділі 4.1. «Специфіка сатири в малих драматичних формах» розглянуто витоки театральної практики Ю. Зойфера. Їх, зокрема, знаходимо в малих драматичних формах, репрезентованих двома т.зв. «пролетарськими святкуваннями» (нім. proletarische Feiern) – одноактівками, написаними для постановки виїзними театральними трупамі під час різдвяних та новорічних свят, – «Ялинка людства» («Christbaum der Menschheit») та «Король 1933 мертвий – хай живе король 1934!» («König 1933 ist tot – Es lebe König 1934!»), а також трьома короткими скетчами – «Урок історії у 2035 році» («Geschichtsstunde im Jahre 2035»), «Картини навкруги вагончика з сосисками» («Bilder um einen Würstelwagen») та «Найвірніший громадянин Багдада (Східна казка)» («Der treueste Bürger Bagdads – Ein orientalisches Märchen»).

У тексті «Ялинка людства» сатиричний ефект досягається передусім шляхом чергування реплік представників різних класів (різдвяні побажання, молитовні звернення до Бога, демонстрація процесу розподілу різдвяних подарунків), які різко контрастують одна з одною, а також через запровадження т.зв. хору голосів (нім. Sprechchor).

Засоби алегоризованої сатири найбільш виразно можна простежити в одноактвці «Король 1933 мертвий – хай живе король 1934!», героями якої є пан Капітал, пані Суспільний порядок та генерал Фашизм – алегорично замасковані конструкти людської коекзистенції. Сатиричне викривлення здійснюється тут на тлі концепту традиції – загальноприйнятого переконання в тому, що прихід нового року неодмінно супроводжується позитивними зрушеннями в суспільному житті. Сатира на традицію, а водночас і експлікація класової нерівності, виявлення стратегій маніпулювання, порожніх обіцянок представлені, наприклад, на початку п'єси в розмові робітника та керівника. Показово, що Ю. Зойфер використовує в малих драматичних формах літературну німецьку мову, що детерміновано пропагандистсько-агітаційним характером текстів і відрізняє їх від творів у жанрі *Mittelstück*.

Оригінальність проблематики сценки «Найвірніший громадянин Багдада (Східна казка)» полягає в апелюванні до єврейського питання в умовах австрійської станової держави. Вибір центральної теми п'єси значною мірою пов'язаний із проблемою ідентичності самого Ю. Зойфера: незважаючи на його національну належність, як у творчості, так і в епістолярії експліцитно не простежується (само)ототожнення письменника з єврейським народом. Разом із критикою антисемітизму в становій державі Ю. Зойфер конструює сатиру на фаталізм, пасивність євреїв, їхню нездатність до опору, схильність до підкорення та колабораціонізму – власне, на проблему, яка посідала чи не центральне місце в післявоєнних розвідках літературознавців, філософів та істориків, присвячених Шоа.

Одноактівка «Урок історії у 2035 році», написана в жанрі наукової фантастики, представляє спробу сатирика переосмислити дійсність 30-х років ХХ століття з фікційної ретроспективи. Лейтмотивною тут є сатирично оформлена репрезентація засадничих принципів станової держави, яка в тексті літератора зображається крізь призму метафори «застиглого часу» (так автор нівелює псевдопрогресивні амбіції європейців початку ХХ ст.). На поетикальному рівні сатиричний ефект конструюється на контрасті питань учителя та неправильних відповідей на них учня, що стає віддзеркаленням тогочасної австрофашистської дійсності.

«Картинки навколо вагончика з сосисками» являють собою сатиричний діалог, що його двоє чоловіків провадять, ремонтуючи вагончик із сосисками. Він базується на принципі інкогерентності: запитання стосуються стану вагончика, а відповіді – політичного становища в Європі. Визначальною рисою цього діалогу є активне використання віденського діалекту, насиченого політичними алюзіями.

У підрозділі 4.2. «Суспільно-історичні катаклізми у дзеркалі сатиричних п'єс Юри Зойфера 1936–1937 рр.» розглянуто сатиричні експерименти Ю. Зойфера в жанрі «міттельштюк», що увінчалися створенням п'яти повноформатних сатиричних п'єс: «Кінець світу («Вже довго світові не бути...»))» («Weltuntergang

(«Die Welt steht auf kein' Fall mehr lang...»)), «Асторія» («Astoria»), «Вінета (Затонуле місто)» («Vineta (Die versunkene Stadt)»), «Лехнер Еді заглядає в рай» («Der Lechner Edi schaut ins Paradies») та «Бродвейська мелодія 1492 року» («Broadway-Melodie 1492»). Елемент фікційного, наявний у всіх перелічених п'єсах, свідчить про орієнтацію на традицію фантазмагоричного театру Й. Н. Нестроя та Ф. Раймунда й функціонує як ефективний інструмент досягнення сатиричного ефекту.

У п'єсі «Кінець світу» Ю. Зойфер апелює до проблеми пасивності європейського населення в період націонал-соціалізму, неохайності осмислювати власне сьогодення, небажання усвідомити катастрофу та відмови від протистояння їй. Зображення різних проявів політичної індиферентності переплітається з ідеєю відчуження, втрати ідентичності. Герої п'єси «Кінець світу» деіндивідуалізовані, у них немає імен, вони уособлюють окремі соціальні типи. Брак ідентичності акцентується шляхом демонстрації їхньої «апокаліптичної» мови, позбавленої своїх основних функцій і складеної лише з кліше та цитат.

У сатиричній п'єсі «Асторія» емпіричній реальності старого світу протиставлено фікцію держави нового зразка. Описана автором у творі фіктивна держава Асторія є складним та багатозначним поняттям і, по суті, слугує сатиричним відображенням Австрії доби австрофашизму (простежується фонетична подібність між назвами «Австрія» і «Асторія»). Домінантним мотивом п'єси є опозиція «держава – батьківщина». Проблематичність австрійського суспільства 30-х років ХХ ст. проектується на народ, що залишився без батьківщини. Поняття держави й батьківщини в цій абстракції не лише не співіснують, а й заперечують одне одного. Елементи поезики драматичного твору є також важливими складниками сатиричного конструювання художньої дійсності. Сатиричний ефект створюється передусім завдяки діалектиці мовних рівнів. Висміюванню піддано елітарний стиль мовлення як такий, що приховує банальність мовних кліше, натомість розмовна мова волоцюг, діалект стають засобами демонстрації щирості, істинності героїв.

«Вінета», завершальна п'єса «апокаліптичної» драматичної трилогії письменника, може бути інтерпретована як антиутопія та авторська візія майбутнього, що порушує і актуальні суспільно-політичні проблеми, і «вічні» питання людського буття. Зміщення акцентів з гумористичної сатири на серйозну сатиричну критику стає помітним у відмові від сатирично-гумористичних зонгів, які в мистецтві кабаре виконували дидактичну та розважальну функції. Твір цей можна розглядати як антиутопію з елементами драми абсурду, представленими насамперед у деструкції мови, зокрема в беззмістовності діалогів жителів затонулого міста та вигуках дійовими особами не пов'язаних між собою словоформ у кульмінації твору.

П'єса «Лехнер Еді заглядає в рай», повністю написана на віденському діалекті, продовжує традицію фантазмагоричної народної драми. Проблематика цієї п'єси не зводиться до художнього зображення проблем безробіття, хоча їхньому обговоренню, зокрема в контексті розмови про самогубство молодих людей, що не бачать для себе жодної перспективи, і приділяється значна увага. Ю. Зойфер робить

об'єктом сатиричного висміювання нездоровий патріотизм, з яким, піддаючись політичній пропаганді, йшли на захист батьківщини молоді солдати. Також у цій п'єсі сатирик знову звертається до проблеми фаталізму та пасивності населення Австрії 30-х рр. XX століття. Сатирична критика технічного прогресу є домінантною у творі: як би далеко не зайшла людина в плані технічного розвитку, стверджує автор, це не розв'язує глобальних проблем її екзистенції й не відіграє вирішальної ролі в суспільних стосунках.

П'єса «Бродвейська мелодія 1492 року» є сатиричною обробкою іронічної п'єси В. Газенклевера та К. Тухольського «Відкриття Америки Христофором Колумбом», сатиричний ефект якої ґрунтується на діалектиці фікційних рівнів. Актуалізація першого фікційного рівня п'єси уможливорює сатиричне вираження культурної політики Австрії, зокрема розгляд проблем розвитку авангардного мистецтва на тлі монополії традиційного бюргерського театру, що його естетику письменник вважав застарілою, неактуальною, беззмістовною. Звернення до ефекту одивнення перетворює п'єсу на модель, а дійових осіб – на складові частини цієї моделі. Особливість драматичного твору полягає в тому, що завдяки драматизації відомого сюжету глядач зосереджується не на фабульних перипетіях п'єси, а на специфіці репрезентації та актуалізації в ній відповідного історичного матеріалу. В основній частині сатирик апелює до проблематики імперіалізму, піддаючи різкій сатиричній критиці загарбницькі політичні наміри держав-гегемонів. Запровадження третього фікційного рівня, локалізованого у Нью-Йорку початку минулого століття, уможливорює актуалізацію п'єси, а також усебічний розгляд наслідків колоніалізму та сатиричне зображення капіталізму.

У підрозділі 4.3. «Сатиричний вимір лірики Юри Зойфера» простежено еволюцію сатиричного інструментарію в ліричному доробку письменника протягом усього його творчого шляху. У своїй віршованій творчості письменник осмислює емпіричну дійсність шляхом критичного порівняння цієї дійсності з її ідеалізованими проекціями. Цезура 1934 року, відбиток якої помітний в усій творчій спадщині Ю. Зойфера, найяскравіше представлена саме в ліричному доробку письменника. Лірика Ю. Зойфера 1932–1933 років нараховує понад сотню сатиричних віршованих творів, опублікованих у колонці «Цвішенруфе лінкс» (нім. «Zwischenrufe links») соціал-демократичної газети «Арбайтер Цайтунг» та в тижневику СДРПА «Дер Кукук» («Der Kuckuck»). Специфічність лірики цього періоду полягає в тому, що вона не слугувала завданню політичної пропаганди, а її сатиричний вимір не був зброєю для боротьби. Для неї характерна іронічна легкість і навіть певна недооцінка небезпеки, яку становила диктатура австрофашизму в Австрії та націонал-соціалізму в Німеччині. У ранній ліриці Ю. Зойфер зосереджується переважно на запереченні негативного. Письменник часто звертається до конкретної деталі, крізь призму якої можуть бути репрезентовані об'єкти сатири, як-то є передусім свавілля з боку можновладців, корупція, приниження та відчуження пролетаріату, біологізація жінки, диктатура, бідність, традиціоналізм та ін. Мова як засіб реалізації цієї критики (зокрема у вигляді пародіювання і гри слів) та мова як її об'єкт (риторика політичної верхівки, мета якої полягає в маніпулюванні масами), власне, й визначає специфіку ранніх сатиричних

віршів австрійського письменника. Їхня поетика ґрунтується на використанні двох основних художніх засобів: на жанровому рівні – пародії (пародія на колискові пісні – «Спи, дитя, спи» («Schlaf, Kindlein, schlaf»); пародія на канцелярський стиль у «Записці Шлейхера до Бога» («Schleichers Note an Gott»); пародія псевдобарокової мови у «Хроніці 1683 року» («Chronik aus dem Jahre 1683») або релігійного оригіналу в «Страшному суді» («Jüngster Tag»); пародії на гімни – напр., «Капіталістичне благословення» («Kapitalistischer Segensspruch») як пародія на «Будь безкінечно благословенна» («Sei gesegnet ohne Ende»); пародія на прислів'я «...Wer einmal lügt, dem glaubt man stets...» («Хто скаже один раз неправду, тому завжди будуть вірити»); на рівні використання художніх засобів зображення – гра слів у всьому розмаїтті її форм. Поза тим, досягненню сатиричного ефекту в ліричних творах Ю. Зойфера слугують сатиричні метафори (наприклад, Третій рейх зображається як балаган, гітлерівська політика ототожнюється із запровадженням доцивілізаційного трибу життя, юридична система Австрії постає у вигляді жінки легкої поведінки, апатія пролетаріату унаочнюється через опис тиші на кладовищі тощо), оказіоналізми та антитези (наприклад, контраст між ілюзіями, про які йдеться в цитатах зі шлягерів, та реальністю, що спростовують романтичність цитат, протиставлення християнства та мілітаризації суспільства і т.д.), а також анафори й парадокси. Переривання ходу думок задля досягнення іронічного ефекту автор нерідко графічно унаочнює за допомогою тире.

У період між 1934 та 1938 роками лірична творчість Зойфера представлена інтегрованими до п'єс зонгами й шансоном, декількома віршами для газети «Зонтаг» («Sonntag») та лірикою для малої сцени. Ці твори написані переважно у формі діалогу або драматизованого переказу певної історії. Крім зазначених вище методів досягнення сатиричного ефекту, пізній ліриці письменника притаманна тенденція до алегоризації, що пояснюється як запровадженням інституту цензури, так і спробою письменника адаптувати власні поезії до декламування зі сцени. Зразком такої алегоричної сатири є, зокрема, вірш «Голуб повчає свого сина» («Ein Täuberich belehrt seinen Sohn», 1936 р.), де критиці піддається сентиментальність псевдолюбителів тварин і птахів, примітивність оцінки однієї людини іншою, абсурдність самореклами. У новорічній баладі «Зустріч із пані Майбутнє '37» («Begegnung mit Frau Zukunft '37») висміюється ілюзія оновлення, пов'язана зі святкуванням Нового року, своєрідний новорічний оптимізм. Незважаючи на іронічність зображення майбутнього, Ю. Зойфер, однак, не заперечує високі ідеали нового часу, натомість піддаючи негації консерватизм та традиціоналізм, які насаджуються буржуазією в період гострої необхідності змін. У сатиричній «Баладі про Пепі» («Ballade vom Pepi») наслідки економічної кризи показано на прикладі деградації молодого талановитого людини, котра, будучи безробітною, поступово перетворюється на злочинця. «Пісня простої людини» («Lied des einfachen Menschen») є унікальною контамінацією зойферівського скепсису та гуманізму. Проблема уречевлення людини в масовому суспільстві, відчуження від своєї істинної сутності подається у творі в сатиричному ключі. Спираючись на цей поетичний твір можемо відзначити характерну для лірики після 1934 року тенденцію до філософізації, що поступово змінює виняткову злободенність поезії

раннього періоду. Піснею для малої сцени, яка вважається апофеозом лімологічної проблематики у творчості Ю. Зойфера, є «Пісня про кордон» («Das Lied von der Grenze», 1937 р.). У цьому творі об'єктом сатиричної критики письменника стає саме концепт кордону, що зображається не лише як умовна лінія між двома державами, а і як причина розколу у свідомості людини. Особливе місце в доробку Ю. Зойфера посідає «Пісня про Дахау», що є одним із найбільш відомих зразків табірної лірики. Попри очевидну трагічність звучання, їй не притаманні ані нігілізм, ані резигнація. Навпаки, у «Пісні про Дахау» превалює заклик до змін та віра в майбутнє, яке мусить стати кращим за сьогоднішнє.

Висновки. У дисертації на матеріалі всього творчого доробку (прози, публіцистики, драматургії та лірики) австрійського письменника 30-х років ХХ століття Ю. Зойфера проаналізовано форми вияву та функції сатири як основоположного прийому конструювання художньої дійсності. Отримані результати дають змогу зробити такі висновки.

Історико-культурні (австрійський, німецькомовний, європейський міжвоєнний) контексти мали значний вплив на формування сатири Ю. Зойфера. Розквіт творчості письменника припав на міжвоєнне двадцятиліття. Цей період, багатий на історичні катаклізми, зумовив розквіт німецькомовної суспільно-політичної сатири, зокрема такого її різновиду, як антифашистська сатира.

Творчість Ю. Зойфера посідає важливе місце в контексті німецькомовної сатири міжвоєнного часу. Як письменник-сатирик він формувався під впливом літераторів Ваймарської республіки. У публіцистиці й ліриці автор спирався на досягнення К. Тухольського та Е. Кестнера, натомість у драматичних творах помітний вплив епічного театру Б. Брехта. Специфіка кабаретистського скетчу, розвитку якого сприяли В. Мерінг, К. Шног, Е. Вайнерт та ін., є характерною як для зойферівських одноактівок, так і для повноформатних п'єс.

У процесі компаративного зіставлення фантазмагорій представників віденської народної драми Й. Н. Нестроя та Ф. Раймунда й театрального доробку Ю. Зойфера виявлено такі спільні стилістичні засоби сатиричної репрезентації дійсності, як запровадження елемента фантастики, діалектика мовних рівнів (гра слів, контамінація фразеологізмів, цитування, ужиття діалекту), наявність протагоніста-аутсайдера, мультимедійність та ін. Усе це свідчить про продовження австрійської сатиричної традиції у гротескно-фантазмагоричному театрі Ю. Зойфера.

Звернення письменника до стилістики політичного кабаре, яке у 30-х роках ХХ століття перебувало на піку популярності, визначило жанрову специфіку його театральних здобутків, зокрема використання канону т.зв. «міттельштюк». Поетика політичної сатири письменника також свідчить про вплив віденського сатирика К. Крауса, що його прикметами є, зокрема, монтаж елементів різних контекстів і дискурсів, апокаліптичні сюжети, критика преси та обширне цитування. Простежено, однак, що сатира у творчості Ю. Зойфера не мала елітарного спрямування, як у К. Крауса, а в цілковитій відповідності з «лівим» світоглядом автора була зорієнтована на значно ширше коло реципієнтів.

Також у дисертації досліджено вплив естетичного й політичного авангарду на творчість Ю. Зойфера. Власні тексти австрійський автор розглядав як інструмент формування активної політичної позиції в читацької та глядацької аудиторії, убачаючи в театрі медіум пропаганди й активної політичної боротьби. Водночас на тлі інших митців авангарду Зойфера вирізняє тісний зв'язок із модерністськими тенденціями та прихильність до традиційних культурних цінностей, що загалом суперечить естетиці авангарду.

У роботі докладно розглянуто прозову та публіцистичну творчість сатирика, жанрова палітра якої представлена романом-фрагментом «Так помирала партія», оповіданнями, репортажами, фейлетонами й іронічними коментарями. У процесі аналізу роману-фрагмента «Так помирала партія» було визначено, що сатиричне звучання тексту досягається передусім за рахунок створення когнітивного дисонансу, котрий прибирає форм контрасту між індивідуальним світосприйняттям героя та його суспільною роллю (так, автор підкреслює, що проблема насамперед була у свідомості самих членів партії, а не в несприятливих зовнішніх обставинах), а також між колективними діями й реальними ідеологемами. В останньому випадку показовим є уподібнення участі в партійному житті до ритуалу, коли партія, набуваючи символічного значення прихистку посеред хаотичного світу, тим самим перетворюється на статичну, автоматизовану структуру, що, зі свого боку, заважає їй еволюціонувати й не дає змоги бути вагомим фактором у боротьбі за зміни на краще в суспільстві. Поза тим, встановлено, що сатиричне висміювання в романі-фрагменті Зойфера тяжіє до іронії.

Малі прозові форми в літературній спадщині Ю. Зойфера представлені злободенними оповіданнями та публіцистичними нарисами. В оповіданнях сатира та гумор утворюють змішану форму гумористичної сатири. Основними мотивами оповідань, що тяжіють до політичної сатири, є критика мас-медіа та представників дрібної буржуазії, їхньої аполітичності, заслабкого ангажементу.

На відміну від малої художньої прози з її складною системою опосередкувань, у політичній публіцистиці Ю. Зойфера сатира виявляється у формі експліцитної, подеколи вельми різкої критики. До поетикальних засобів сатиричної експресії належить використання цитат із дискурсу націонал-соціалістів, забарвленої лексики, діалектизмів. Об'єктом уваги віденського сатирика у фейлетонах та іронічних коментарях стають політична еліта Австрії й Німеччини, глобальні проблеми, пов'язані з фашизмом, капіталізмом та економічною кризою, а також їхні негативні наслідки. Такий підхід тематично корелює з художньою прозою письменника, забезпечуючи певну однорідність його доробку.

У дисертації також розглянуто витoki театральної практики Ю. Зойфера в малих драматичних формах. На поетикальному рівні сатиричний ефект тут досягається шляхом чергування реплік представників різних соціальних класів, які різко контрастують одна з одною, введення «хору голосів» та техніки гри у гри. Критика традиції, а водночас і експлікація класової нерівності в капіталістичному суспільстві, виявлення стратегій маніпулювання людьми та порожніх обіцянок є тематичною платформою Зойферової сатири. Уже в ранніх театральних пробах сатирика використано притаманні мистецтву кабаре художні засоби. Вплив епічного

театру Б. Брехта, зокрема ефекту одивнення, доводить наявність елементів мультимедіальності, наприклад, сатиричних зонгів або пародій на шлягери та воєнні марші. Загалом можемо констатувати тенденцію до алегоризації – прийому, який виконує одну з основних функцій у конструюванні гротескно-фантазмагоричного світу письменника.

Поза тим, у дисертації проаналізовано сатиричні експерименти Ю. Зойфера в жанрі «міттельштюк», що увінчалися створенням п'яти повноформатних сатиричних п'єс. Чільним засобом зображення дійсності в сатиричних п'єсах Зойфера 1936–1937 років є використання елементів фантастики, це вказує на продовження письменником традицій віденської народної драми. Важливе місце також посідає діалектика фікційних рівнів, що реалізується зокрема через рамкову композицію драм. На семантичному рівні автор досягає сатиричного ефекту завдяки таким художнім засобам, як свідоме ужиття віденського діалекту, гра слів, контамінація фразеологізмів, іронічне повторення фрагментів певних фраз або слів та ін. До провідних тем, що піддаються сатиричному висміюванню в текстах письменника, належать австрійська політика періоду австрофашизму, націонал-соціалістична пропаганда, деструктивні функції ЗМІ, пасивність і фаталізм пролетаріату.

У рамках розгляду стратегій сатиричного письма, характерних для всієї творчості Ю. Зойфера, в дисертації аналізується і специфіка конструювання художньої дійсності засобами сатири в ліриці письменника. Упродовж першого періоду (до 1934 року) Зойфер-поет вдається до сатири переважно в контексті зображення локальних прецедентів, що використовуються як поштовх до висміювання глобальних проблем. На поетикальному рівні Зойферова сатира цього періоду характеризується активним використанням гри слів, цитуванням і пародіюванням. Ліричній творчості після 1934 року (другий період) притаманна відзначена вище тенденція до алегоризації та філософізації. З її допомогою Ю. Зойфер піддає критичному осмисленню масштабні феномени капіталізму, мілітаризму, фашизму та націонал-соціалізму.

У результаті проведеного дослідження простежено розвиток сатиричних засобів у творчості Ю. Зойфера, зокрема виявлено перехід від реалістичних засобів сатиричного осміяння у прозовому доробку й публіцистиці до алегоричних і фантастичних прийомів репрезентації художньої дійсності у гротескно-фантазмагоричному театрі та ліриці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні публікації:

1. Кобзар Ю. В. Фікційне як інструмент викриття суспільно-політичної дійсності 30-х рр. ХХ ст. (на матеріалі п'єс «Кінець світу», «Асторія», «Вінета» Юри Зойфера) / Ю. В. Кобзар // Іноземна філологія : український науковий збірник. – Львів, 2014. – Вип. 126. – С. 176–182.

1. Кобзар Ю. В. Творчість Юри Зойфера в контексті німецькомовної сатири міжвоєнного часу / Ю. В. Кобзар // Література в контексті культури : зб. наук. праць / ред. кол. : В. А. Гусєв (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – Вип. 26. – С. 148–153.
2. Кобзар Ю. В. Амбівалентність рецепції Юрою Зойфером доробку Карла Крауса / Ю. В. Кобзар // Іноземна філологія : український науковий збірник. – Львів, 2016. – Вип. 24. – Частина 1. – С. 107–112.
3. Кобзар Ю. В. Вплив естетики авангарду на сатиричне письмо Юри Зойфера / Ю. В. Кобзар // Література в контексті культури : зб. наук. праць / ред. кол. : В. А. Гусєв (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 27. – С. 133–140.
4. Кобзар Ю. В. Специфіка сатири в малих драматичних формах Юри Зойфера (на прикладі одноактівок «Ялинка людства» та «Король 1933 мертвий – хай живе король 1934!») / Ю. В. Кобзар // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія : Літературознавство. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 1 (83). – Частина 1. – С. 79–88.
5. Kobzar Iuliia Literarische Repräsentation der Grenze in Jura Soyfers „Lied von der Grenze“ / Ju. Kobzar // European Journal of Literature and Linguistics, «East West». – Vienna: Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2016. – № 4. – P. 57–59.

Додаткові публікації:

1. Кобзар Ю. В. Прийом сатири у фейлетонній творчості Юри Зойфера / Ю. В. Кобзар // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – С. 148.
2. Кобзар Ю. В. «Апокаліптичні» теми та мотиви в театрі Юри Зойфера (на матеріалі п'єс «Кінець світу» і «Вінета») / Ю. В. Кобзар // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIII наукової конференції з міжнародною участю. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – С. 159–160.
3. Кобзар Ю. В. Die Verfahren der satirischen Modellierung der grotesk-phantasmagorischen Welt im Theater Jura Soyfers / Ю. В. Кобзар // Українська германістика в діалозі культур : матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів (6 жовтня – 8 жовтня 2015 р.). – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – С. 70–71.
4. Кобзар Ю. В. Творчість Юри Зойфера в контексті німецькомовної сатири міжвоєнного часу / Ю. В. Кобзар // Література в контексті культури : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Дніпропетровськ: Адверта, 2015. – С. 12.
5. Кобзар Ю. В. Сильові моделі жіночих образів у драматичній творчості Юри Зойфера (на матеріалі п'єси «Асторія») / Ю. В. Кобзар // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції германістів з міжнародною участю. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – С. 143–144.

6. Кобзар Ю. В. Фікційне як художня домінанта у драматичній трилогії «Кінець світу», «Асторія», «Вінета» Юри Зойфера / Ю. В. Кобзар // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIV наукової конференції з міжнародною участю. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 85–86.

7. Кобзар Ю. В. Рецепція Юрою Зойфером доробку Карла Крауса: перейняття та трансформація традиції / Ю. В. Кобзар // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. – С. 73–74.

8. Кобзар Ю. В. Австрійська сатирично-гротескна традиція у творчості Юри Зойфера / Ю. В. Кобзар // Міжнародний науковий журнал. – К.: ТОВ «Фінансова рада України», 2016. – № 10 (20), т. 1. – С. 50–54.

9. Kobzar Julia Jura Soyfers Satire: Verflechtung von Kontexten, Kulturen und Traditionen / Ju. Kobzar // Vielfältige Konzepte – Konzepte der Vielfalt : Interkulturalität(en) weltweit : Materialien der GiG-Tagung. – Bern: Peter Lang Verlag, 2016. – S. 186.

АНОТАЦІЯ

Кобзар Ю. В. Сатира як спосіб конструювання художньої дійсності у творчості Юри Зойфера. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2017.

Дисертація є дослідженням специфіки сатири у творчості австрійського письменника Юри Зойфера (1912–1939). Уперше в контексті проблематики вітчизняної германістики здійснено літературознавчу інтерпретацію всієї літературної спадщини австрійського сатирика (прози, публіцистики, драми, лірики).

Було виявлено та проаналізовано основні об'єкти сатири письменника, до яких належать локальні прецеденти політичної діяльності австрофашистського уряду, пропаганда націонал-соціалізму, деструктивні функції ЗМІ, пасивність лідерів СДРПА, аполітичність і фаталізм пролетаріату та ін.

Виокремлено базові форми сатири: вона наближена до іронії та гумору у прозовій творчості письменника, виявляє тенденцію до алегоризації в ліриці, набуває форми різкої реалістичної критики в публіцистиці та експлікована з допомогою елемента фантастики в його гротескно-фантазмагоричному театрі.

Простежено еволюцію сатири у творчості Юри Зойфера, що демонструє перехід від реалістичних до алегоричних та фантастичних засобів репрезентації художньої дійсності.

Ключові слова: алегоризація, гротескно-фантазмагоричний театр, гумор, фантастика, іронія, реалістична критика, сатира, Юра Зойфер.

АННОТАЦИЯ

Кобзарь Ю. В. Сатира как способ конструирования художественной действительности в творчестве Юры Зойфера. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Институт литературы имени Т. Г. Шевченко НАН Украины. – Киев, 2017.

Диссертация является исследованием специфики сатиры в творчестве австрийского писателя Юры Зойфера (1912–1939). Впервые в контексте проблематики отечественной германистики осуществлена литературоведческая интерпретация всего литературного наследия австрийского сатирика (прозы, публицистики, драмы, лирики).

Выделены и проанализированы основные объекты сатиры писателя, к которым относятся локальные прецеденты политической деятельности австрофашистского правительства, пропаганда национал-социализма, деструктивные функции СМИ, пассивность лидеров СДРПА, аполитичность и фатализм пролетариата и т.п.

Определены базовые формы сатиры: она приближается к иронии и юмору в прозаическом творчестве писателя, обнаруживает тенденцию к аллегоризации в лирике, принимает форму резкой реалистической критики в публицистике и эксплицируется при помощи элемента фантастики в его гротескно-фантазмагорическом театре.

Прослежена эволюция сатиры в творчестве Юры Зойфера, демонстрирующая переход от реалистических к аллегорическим и фантастическим средствам репрезентации художественной действительности.

Ключевые слова: аллегоризация, гротескно-фантазмагорический театр, юмор, фантастика, ирония, реалистическая критика, сатира, Юра Зойфер.

SUMMARY

Iuliia Kobzar. Satire as a Tool for Modeling Artistic Reality in Jura Soyfer's work. – Manuscript.

PhD thesis in 10.01.04 – World Literature. – Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2017.

This PhD thesis focuses on the specifics of satiric discourse found in the works by Austrian writer Jura Soyfer (1912–1939). In Ukrainian German studies, it is the first attempt to analyze the whole body of texts written by Soyfer (prose, journalism, drama and lyrical poetry) in terms of literary studies. The analysis corroborates the influence of some famous satiricists of the Weimar Republic (B. Brecht, E. Kästner, K. Tucholsky, W. Mering, K. Schnog) on Soyfer's oeuvre. The author also traces back satiric devices typical of Viennese popular drama, such as fantastic elements, dialectics of linguistic levels (puns, dialectal impregnations, etc.), opting for outsiders as protagonists, and multimediality. The poetics of Soyfer's political satire also accounts for massive influence by Karl Kraus represented by fanciful combinations of contexts and discourses, apocalyptic atmosphere, criticism of mass media and numerous quotations. Of comparable importance was the

impact of political and aesthetic avant-garde. [Soyfer's](#) avant-garde endeavors often take on the form of dystopia. His political engagement and his SDWPA affiliation resulted in Austromarxist tendencies and turned his satiric theatre into propaganda tool frequently used in political struggle.

In the thesis, the peculiarities of Soyfer's satire as a tool of social criticism and propaganda are analyzed by taking the example of his journalism and prose works. In the novel "That's How a Party Died" ("So starb eine Partei"), the satiric effect is created through contrast between norm and antinorm and can be observed on two levels: firstly, in the discrepancy between the protagonist's worldview and his social function, and, secondly, in the discrepancy between public engagement and widespread ideologemes. Short stories and journalism (feuilletons, ironic comments, etc.) written by Soyfer contain many jokes mixed with tears. The targets of the satiricist's criticism are, most notably, mass media and petite bourgeoisie, their political apathy and lack of engagement. Jura Soyfer's journalism is marked by realistic representation of political repercussions in Nazi Germany and social class structure in Austria under Austrofascism; here, irony gives way to harsh satire and caustic sarcasm. Poetical means of satirical expression include quotations from national-socialist discourse, as well as active usage of professional and dialectal vocabulary. The objects of Soyfer's satire in feuilletons and ironic commentaries are political elites of Austria and Germany, global issues related to fascism, capitalism and economic crisis. In one-act plays and sketches which mostly belong to his early body of work, Soyfer achieves satiric effects by way of introducing speech choir, numerous puns, elements of multimediality, techniques of metadrama, as well as through the abandoning of role playing. Soyfer's early theatrical attempts also show tendency to allegorization. Criticism concerning traditional way of thinking, as well as explications of class inequality in capitalist society which expose widespread manipulation strategies applied by those in power build the thematic basis for Soyfer's satirical effects. The predominant patterns of reality construction by means of satiric derision can be best seen in Mittelstück-texts with their natural mix of fiction and fantasy. Here, Soyfer mainly attacks the Austrofascist and Nazi politics, Adolf Hitler's propaganda rhetorics und perverse ideology of National Socialism, the above-mentioned apathy of proletariat, the lack of engagement among young people, the destructive impact of mass media, unemployment, hypocrisy among intellectuals etc. The object of investigation has also been the satiric discourse in Jura Soyfer's lyrical poetry before and after 1934. Before this date, the writer focuses mainly on local events which he represents by means of puns, ironic citations and caricature. After 1934, allegorization takes reign. It brings up the issues of global capitalism, militarization, fascism and National Socialism, as well as of theoretical and practical limology.

Key words: allegorization, grotesque-phantasmagoric drama, humor, speculative fiction, irony, realistic criticism, satiric discourse, Jura Soyfer.